

Paradigmata v informační vědě

Klára Pirklová

Marcia Bates ve svém článku poskytuje obecný úvod do některých teoretických konceptů výzkumu knihovny a informační vědy (KIV / LIS).

Nejprve definuje, co je metateorie, teorie a model. Metateorie je širší a obsáhlejší teorie, která vzniká při analýze a popisu teorií samotných. V mnohém se překrývá s pojmem paradigma Thomase Kuhna. Paradigma má podle Batesové možná trochu širší záběr. Podle ní je metateorie zároveň metodologie a zároveň filosofie.

Teorie je soubor zobecnění a principů reflektujících praxi v konkrétní oblasti a také soubor principů a pravidel určených k analýze a vysvětlování konkrétních jevů, fenoménů..

Model je myšlenková struktura, která se používá k pokusnému ověřování. Z modelu se teprve formuje teorie. Modely jsou užitečné při popisu předporozumění fenoménů. Teprve jejich prověření vede ke vzniku teorií. Podle Batesové je většina "teorií" v LIS stále ve stádiu modelu spíše než teorie.

Co se týče metateorií, o něm není v LIS nouze. Stejně jako v jiných společenských vědách, i zde se ve 20. a 21. století jich rozvinula celá řada. Kategorizovat je můžeme dle dvou základních přístupů, tj. nomotický a idiografický přístup.

Nomotický přístup je fundamentální pro přírodní vědy. Vědecký výzkum s tímto přístupem hledá obecné zákony, principy či teorie.

Idiografický přístup se zabývá konkrétními fenomény, jednotlivostmi. Vědecký výzkum s tímto přístupem je orientován na shromažďování a hodnocení těchto jednotlivostí. To samotné vnímá jako pochopení určitému souboru faktů či procesů. Tento přístup je fundamentální pro humanitní obory.

Batesová vnímá oba přístupy v rámci LIS jako užitečné a plodné.

Následující metateorie v LIS jsou idiografické: historický přístup (Barzuna & Graffa), konstruktivistický přístup (Vygotsky, Dervin, Kuhlthau), diskurzivně-analytický (Foucault, Hayles), filosoficko-analytický přístup (Dretske, Fuller, Willson) a kritická teorie (Harris, Wiengard).

Následující metateorie jsou smíšené: etnografický přístup (Sandstrom) a socio-kognitivní přístup (Dervin, Hjørland).

Následující metateorie v LIS jsou nomotické: kognitivní přístup (Newell, Simon, Anderson), bibliometrický přístup (Brandford, Price, Garfield), fyzikální přístup (Shannon, Weaver), inženýrský (Chowdury, Over), uživatelsky zaměřený design (Norman, Nielsen, Marchionini, Komlodi) a evoluční přístup (Bates, Madden, Sandstrom).

Bates, M. J. (2011). Úvod do metateorií, teorií a modelů. ProInflow, 3(1).
<https://doi.org/10.5817/proin2011-1-7>

Capurro vnímá jako tři základní paradigmatata informační vědy následující:

- reprezentační paradigma
- paradigma zdroj-kanál-přijímač
- platónské paradigma

Reprezentační paradigma říká, že člověk je poznávající a pozorující vnější realitu. Tuto vnější realitu vnímá však skrze reprezentace, jež se formují v jeho mozku. Případně mohou být skladovány a zpracovávány prostřednictvím počítačů. Lidské bytosti jsou podle Capurra v tomto paradigmatu vnímány jako biologické informační procesory. Informační věda se pak zabývá studiem reprezentace a racionálního využití informace.

Paradigma zdroj-kanál-přijímač chápe člověka jako bytost zásadně komunikativní. Vyměňuje si informace s jinými lidskými bytostmi či stroji. Aby došlo k porozumění, musí existovat společné znaky, společný syntax. Neexistuje však žádný vnější svět, který by byl reprezentován. Existuje jen takový svět, který vidí a vnímají jednotlivé organismy. Informační věda v tomto paradigmatu se zabývá působením informace na příjemce.

Platónské paradigma nezačíná od poznávacího subjektu, nýbrž hledá, co může být pokládáno za informaci jako takovou. Informační věda se zabývá světem informace o sobě.

Ve třech uvedených paradigmatu spatřuje Capurro působení subjekt-objektové struktury načrtnuté novověkou vědou počínaje Descartem. Tu však poněkud boří teorie, jež se objevují s obraty ke konstruktivismu, hermeneutice a pragmatismu.

V informační vědě je tento obrat podle Capurra pozorovatelný na obratu od kognitivního přístupu k pragmatickému. Pragmatický přístup nezkoumá lidskou mysl per se. Vnímá člověka holisticky ve spojení s okolním světem. Říká, že člověka, nejde tak snadno z okolního světa vytrhnout, a tedy je třeba jej vždy vnímat v jeho rámci.

Hermeneutika čili umění výkladu pracuje s tímto holistickým přístupem. Vnímá, že člověk ještě než začne cokoli vyjadřovat již má nějaké předporozumění světa, v němž žije. A když už se začne explicitně vyjadřovat, nikdy plně nevyjádří svou žitou zkušenost. Člověk má ve svém výkladu vždy co dočinění s věcmi (řec. pragmata) okolního světa. Člověk se existenciálně pohybuje mezi věcmi. V tomto smyslu je podle Capurra nutné chápat i termín informace, jako existenciální termín. Informační vědu je pak možné vnímat jako hermeneuticko-rétorickou disciplínu.

Capurro společně s Heideggerem říká, že člověk je mezi věci tohoto světa vržen. Pokud pak informace, s kterými pracuje, ukládá, vyhledává, vyměňuje si apod., nedělá to jako subjekt

oddělený od něčeho tam venku. Navrhuji tedy vnímat informační vědu jako sub-disciplínu rétoriky, nikoli však ve smyslu heuristiky či metadisciplíny. Spíše je třeba ji vnímat jako techniku, která bere zcela vážně provázanost informací, dezinformací, fyzických možností uživatelů i možností, které přinášejí nové technologie.

Capurro, R.. (2003). Základy informační vědy: Revize a perspektivy. Národní knihovna: knihovnická revue. 14 (3). Přel. Michal Lorenz.